

Egy elfeledett felvidéki költő

A tizenöt éve elhunyt Garai István (1915–2008) emlékére

1.

„Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon” – írta egykor Csokonai, de mit is tehetne mást, aki költőnek született, ír, bármit is hoz a sorsa. Tudta és megírta ezt oly sok költő, miként Radnóti is: „Írtam, mit is tehetnék? A költő ír, a macska / miákol és az eb vonít s a kis halacska / ikrát ürít kacéran.”

Garai István 1915. szeptember 12-én született a mátyusföldi Nagyölved községben, a Felvidéken. Gimnáziumi éveit Érsekújváron, egyetemi tanulmányait először Pozsonyban, a Komensky Egyetemen, majd 1938-tól, az északi területrészek visszacsatolása után, Budapesten, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végezte. 1941-ben kapta kézhez magyar–szlovák szakos tanári diplomáját. Tanított Duna-szerdahelyen, Ipolyságon, majd a délvidéki Bács-Petrőcön, és Békéscsabán. 1947-ben Békéscsabán kötött házasságot, amelyből egy fia született. 1948-ban *Mesekirály* című kötete miatt elítélték, és két évet Szegeden, a Csillag börtönben töltött. Szabadulása után megözvegyült, s Kőszegre, majd Esztergomba, végül 1954-ben Siófokra került. Itt újra megnősült, s ebből a házasságából egy fia és két lánya született. Kezdetben kályhafűtőként, dekádelszámolóként és bérelszámolóként dolgozott, egészen 1964-es rehabilitálásáig. Ekkor térhetett vissza a katedrához. A siófoki Perczel Mór Gimnázium magyar–latin szakos tanára lett egészen 1977-es nyugdíjba vonulásáig. 1984-ben költözött családjával Budapestre, ahol 2008. október 25-én bekövetkezett haláláig élt és alkotott.

A nehéz sorsú, isten és emberek által „megpróbált” magyar költők hosszú sorába tartozik. Egyben tagja csak a szerencsés kivételeknek: hosszú élettel áldotta/verte meg a sors.

Az egyik leghosszabb életű magyar költő Faludy György volt, három héttel 96. születésnapja előtt hunyt el, Falu Tamás csak néhány hónappal fiatalabban távozott. Garai őket követi e sorban, ő 94. évében halt meg, szellemi erejét mindvégig megőrizve.

Több dologban is hasonlít Garai a két matuzsálem költőhöz.

Miként Faludy, ő sem kerülhette el, hogy versei miatt a Horthy-korszak ügyészségével kerüljön szembe („*Három ügyészséggel és a 'M. kir. igazságminisztérium'-mal is harcoltam köteteim csonkítatlanságáért, nagyrészt sikertelenül*” – írta a *Pannónia ék-kövénél* utószavában), majd Rákosi börtönében is ült két évet. („*A felszabadulás után három kötetet adtam ki. A harmadikat a szegedi megyei bíróság elkobozta, engem pedig a szegedi Népbíróság két év börtönre ítelt. A NOT politikai jogvesztésem 10 évre emelte.*”) A vád a demokratikus államrend elleni uszítás volt, sajtótermékekkel. Súlyosbító körülményként értékelték, hogy ezek versek voltak, mert a „tetszetős verses formában jelentkező izgató kijelentések hatásukban megnövekednek, az érzelmi élet törvényszerűsége folytán mélyebb és maradandóbb nyomokat hagynak”.

Igen, a vers, az igaz és szép szó veszélyes fegyver, a költő pedig elhallgattatandó, sőt, nemegyszer likvidálandó ellenség, mint Radnóti írja: „*Nem menekült. Meghalt. Igaz is, hova futhat a költő?*”

És Garai sorsa rokon Falu Tamáséval is. Mindketten vidéki költők – ha némi-képp mást is jelent Garai esetében a vidéki jelző,¹ mint Falu Tamásnál, akinél a névválasztás természetesen szimbolikus jelentőségű volt (eredeti neve Balassa Lajos) az akkor már 30 éves, komoly férfiú életében – a választott, vagy csak elfogadott (?) életpályát, sajátos magyar sorsot és jellemző életmódot jelképezte. A vidéki Magyarországot, a kisvárosi létet és annak képviselőjét – mint vidéki értelmiségi, tisztes közjegyző, és mint vidéki költő. Garainál csak részben saját döntés és választás a vidéki életsors, nagyrészt a külső körülmények, a hatalom durva keze határozzák meg vidéki létét. Élete utolsó szakaszában, 1984-től még egy negyedszázadot Budapesten élt.

2.

Van egy dolog, amiben bizonyára egyedülálló Garai költői pályája. Garai igen termékeny alkotó volt, 40 verseskötete és 1-1 természetgyógyász és természetvédő könyve jelent meg életében. Első verseit tizenhét éves korában publikálta, s tizenkilenc évesen már ismert költő volt a Felvidéken. Versei mellett kritikákat, karcolatokat és különféle témájú cikkeket is írt. Viszonylag későn, 29 évesen jelentkezett első verseskönyveivel, ekkor mindjárt négyvel, és ez sem volt véletlen. Garai az a magyar költő, akinek hosszú élete során sohasem lehetett hivatalos kiadói kötete, minden könyve szerzői magánkiadásban látott napvilágot. Ehhez persze a háború előtt pénz kellett, 1945 után pedig pénz és a hatalom engedélye.

¹ Lásd erről saját versét: „*Csak ír, csak ír. – Szerkesztők kegyét kéri, / hogy ország elé jutna el szava. / Szent megszállottság, konokság vezérli, /mintha népet mentne általa.*” (Vidéken élő költő. *Bakonyi zászlóalj*. 1980. 196.)

Jól szemlélteti a történelem változását, hogy az 1944-ben megjelent négy kötet után 1946 és 1948 között, a koalíciós időkben még három könyvet publikálhatott, majd közel negyedszázadig csak magának és az asztalfióknak írhatott, újabb verseskönyve 1970-ben jelent meg (*Pannónia ékkövénel*. Siófok).

Ettől fogva enyhül a politika és kultúrpolitika szorítása Garai körül, és ő látható alkotói hévvel publikálja korábbi évtizedek termését és újabb munkáit – ha csak magánkiadásban lehet, hát úgy. 1970-től haláláig 33 verskötetet jelentet meg (négyet sokszorosító géppel), köztük öt bilingvis, latin–magyar nyelvűt.

Amatőr, dilettáns költő volt Garai? Ezért nem vállalták a kiadók művei megjelentetését? A kiadói lektorok írásban adott véleménye ez volt: „*korszerűtlen, érdektelen, költőietlen, Ady-epigon, népies*”, benyújtott köteteinek hangvétele konvencionális, semmitmondóan banális. Az elutasításnál valószínűleg sokat nyomot a latba témaválasztása is: a hazafias versek, a magyarság sorsáért érzett felelősségvállalás, a magyar történelem nagy pillanatainak és 1956-nak a megidézése. Hogy ezek belülről is vállalt, őszinte ítéletek voltak – nem tudhatjuk. Azt viszont tudjuk, hogy Veres Péter, Kassák Lajos, Pilinszky János értékelték verseit, tartották benne a lelket, biztatták a további munkára („Írásaidnak éthosza van, ne hagyd abba!” – írja neki Veress Péter, akivel évtizedes levelezésben állt). Jellemző, hogy magánkiadásban megjelent könyveinek lektorálását, szerkesztését olyanok vállalták, mint Cseres Tibor, Dobossy László, Fodor András, Kónya Lajos, Lakatos István, Niklai Ádám, és Borsos Miklós, Csiszár Elek illusztrációival jelentek meg.

Hogy milyen költő volt valójában Garai István, annak megítélése nem lehet csak a kiadói hatalom és az irodalomtörténészek dolga (nagy irodalomtörténeti monográfiáink *természetesen* nem tudnak róla, a Szlovákiai Magyar Írók Társasága és egynéhány irodalmi bibliográfia számontartja²), joga lenne a nagyközönségnek is olvasni, megismerni és véleményt alkotni költészetéről. Ez ma szinte lehetetlen. Kis példányszámban, magánkiadásban megjelent, szerény külsejű, vékony kötetei szinte hozzáférhetetlenek, néha egy-egy bukkan föl antikváriumokban, a kitartó kutató pedig az OSZK vagy a FSZEK raktárainak mélyéről kérheti ki azokat. Úgy gondoljuk, ideje lenne születésének centenáriumán is túl egy méltó válogatás megjelentetése műveiből – évekkel halála után, először az életben kiadói gondozásban!

Ha hazájában nem is lehetett *próféta*, latin nyelvű líráját a nemzetközi irodalmi élet nagyra értékelte. Személyének és költészetének ébren tartója, Bartusz-Dobosi László³ így írt erről: „*Bár több latin nyelvű verse jelent már meg az évek során, tényleges feltűnést az 1970-ben, a franciaországi Vita Latina c. folyóiratban egyszerre*

² F. Almási 1998–2000. mek.niif.hu/00000/00019/html/gl.htm és Velké Ludince – Szlovákiai Magyar Írók Társasága. www.szmit.sk/modules.php?name=Lexicon&op...

³ Bartusz-Dobosi, 1996. I. évf. 1. sz. 17–21. p. és 2009/a XXXVII. évf. 1. sz. 77–78. p.

megjelent négy verse keltett. Innentől kezdve gyakorlatilag folyamatosan közlik különféle latin nyelvű folyóiratok a verseit, mint a már említett Vita Latina, a Vox Latina, a Memento Audere Semper, illetőleg a Latinitas. Költői pályájának megkoronázásaként 1975-ben, a Petrarca Tanulmányok és a Petrarca Irodalmi Díjak Nemzetközi Központja, elismerő oklevéllel, 1978-ban pedig a Petrarca-díj ezüst babérkoszorújával tüntette ki. Tevékenységéért Rómából elismerő diplomát kapott.”⁴

3.

Garainak erős a kötődése a Felvidékhez.

Költészetében a kezdetektől élete végéig meghatározó szerepben van jelen a szülőföld, a szülőfalu, a felvidéki táj. Az Esztergom vármegyei Nagyölveden született, egyetemi tanulmányait befejezve tanári pályáját Dunaszerdahelyen, majd Ipoly-ságon kezdte. A tájhoz fűződő, élete végéig megmaradt szerelmes kapcsolatáról így vallott *A szülőföld zsoltára* (1992) c. könyve előszavában: „Pozsonytól a Csallóközön, Mátyusföldön, Gömörön, Borsodon és a Tiszaháton át egészen Beregszászig terjed a táj és a rajta élő nép, mely a szívemhez nőtt eltéphetetlenül. A Gondviselés vagy az Örökkévaló akaratából e vidék egy részének vagyok szülöttje én is. Azonosságot vállaltam vele, noha népének a peremre-szorítottság volt az osztályrésze egy emberöltőn át. De szerepünk, jelentőségünk mégis olyan volt, mint az értékes borokat tartalmazó hordókon az abroncsoké, vagy mint a fakerékre szerelt ráfé. Ha az idő elrozsdásítja, használhatatlanná válik úgyszólván az egész kerék.” E peremvidék magyarságának vallott szerelmet Garai – s azon belül a drága Mátyus-földnek, melynek lankái alatt nyugszanak ősei. Több versében idézte meg szülőfaluját (Nagyölved, *A szülőföld zsoltára*, 1992.; Az ölvedi Öreghegyen; Nagyölvedtől Budapestig, *Végvári gyaloghadnagy*, 1987.) és az Ipolyt is (Az Ipoly vizén, *A szülőföld zsoltára*, 1992.)

A szülőföldre emlékező verseiben megjelenik a táj és az annak elvesztése miatt érzett fájdalom, a Trianon-trauma:

Az Ipoly vizén

*Az Ipoly vizén jöttem által
cipőm levetve, lopva, titkon –
s nem vethetem meg itt se lábam,
nem érzem magam mégse otthon.*

⁴ Bartusz-Dobosi, 2009/b <http://www.barkaonline.hu/kritika/1058-a-qmesekiralyq-elment>

*Hogy miért jöttem? Csak azért, mert
magyar vagyok és élni is kell.
És mit is kezdtem volna náluk
a magyar szóval, szívvel, hittel?*

*Tudom, hazám ezreknek adtál
önbizalmat és grófi földet.
De fiad vagyok én is, így hát
az én homlokom is töröld meg!*

*Hej, ama híres, biztos pontot,
amelyet hívnak szülőháznak –
én elvesztettem. Űrben lengek,
s a lelkem csak jajong és lázad.*

*Csillapíts, gyógyíts: adj egy kis kört,
mit vallhatok majd sajátomnak –
s békéjét akkor és derűjét
elküldi kéklőn a holnap.*

(Békéscsaba, 1948. június 8.)

4.

Garai költészetének új, élete végéig tartó ihletője, élményforrása lett a Balaton. A költő hosszú hányadtatás után 1954-ben került Siófokra. Első felesége elvesztése után itt újra megnősült, s ebből a házasságából egy fia és két lánya született. Kezdetben kályhafűtőként, dekadelszámolóként és bérelszámolóként dolgozott, egészen 1964-es rehabilitálásáig. Ekkor térhetett vissza a katedrához. A siófoki Perczel Mór Gimnázium magyar–latin szakos tanára lett egészen 1977-es nyugdíjba vonulásáig. Garainak furcsa, ambivalens viszonya lehetett Siófokhoz. Itt végre viszonylagos polgári nyugalomra lelt, visszakapta hivatását, taníthatott, megszerette az akkor még csak nagyközséget, majd várost, új, erős ihlető forrást talált a balatoni tájban, ám az ottaniak számára mégis mindig kívülálló, idegen maradt, és ezt alighanem érezhette is. Levy (Bihari Puhl Levente) siófoki festőművész így emlékezett rá: „Fia, Boldizsár az iskolatársam volt. Engem nem tanított, de ismertem. Őt nézve, mindig szerénysége, csendessége, visszahúzódó magatartása tűnt fel. Igazából nem ismertük a munkásságát, de nyilvánvaló volt hatalmas tudása, műveltsége. Nem tudtuk, csak éreztük, hogy valami »hibádzik« körülötte. Azt vettük észre, hogy tanártársai távolságot tartanak tőle, magányos maradt köztük, és nem értettük az okát.”

1949 és 1958 között egyetlen verse sem jelenhetett meg. Újabb kötettel csak 1970-ben állhatott elő Siófokon. Ez a *Pannónia ékkövénel* címet viseli. Az alcímben egyfajta „balatoni kalendárium”-ként aposztrofálta az összeállítást.

Garai költészetének mindig is ihletői voltak a szülőföld csodálatos tájai, a természet szépsége. Ez az ihletforrás erősödött föl Siófokra kerülésével.

Első balatoni témájú költeményét 1941-ben írta, ettől kezdve gyűltek az 1970-ben megjelentetett kötet versei. Nyilván a Siófokra való költözéssel és a harmincévnyi ott tartózkodással, balatoni léttel megsokasodott az élményanyag, erősödött a lírai kötődés a tóhoz, a tóparti tájhoz, az ott élőkhöz és a nyüzsgő nyári forgatag vidám embertömegéhez. Nem véletlen, hogy Sági Károly és Zákonyi Ferenc *Balaton* útikönyve Siófok költőjének nevezi, és idézi *Zsivajos üdülő* című versét.⁵

A *Pannónia ékkövénel* komoly tudatossággal szerkesztett balatoni verskötet. A könyv lektora Kónya Lajos volt, borítóját a nagyszerű balatoni festőművész, Csiszár Elek tervezte, a tulajdonképpen puritánul egyszerű, ám mégis minden ízében esztétikai igényességről árulkodó kiadványt Zajtai Szabó Endrének a szerzőről készült rajza teszi teljessé.

Garai a kalendárium hónapjai szerint tizenkét fejezetbe szerkesztve adta közre 100 balatoni versét, amelyet előhangként két költemény vezet be (*Pannónia ékkövénel*, *A Dunától a Balatonig*) és egy szerelmes epilógus (*Még egy szerelmes epilógus*) zárja.

Pannóniának ékkövénel
élek – melletted szép tavam:
csak leülök a betonszélre,
és nézlek, nézlek hangtalan.

(...)

Dicséreted zengeni én is
készülök: régi, hű barát.
Engedd: e dalok kis füzérért
hálám jeléül nyújtsam át.

(Pannónia ékkövénel)

Garai hangja egyszerű, könnyed, minden sallangtól, pátoztól mentes. A felütés jól illik választott témájához, a Balaton dicséretéhez. Kritikusai vádolták is azzal Garait, hogy „könnyű tollú” költő, a legnehezebb témákhoz is könnyen „kanyarít”

⁵ Sági–Zákonyi, 1989. 371. p.

néhány strófát. A bírálatban van igazság, az inkább javára írható a költőnek, de csak féligazság az. Garai költészete kétségtelen nem nagy líra, kismester ő, de legjobb alkotásaiban mégis képes volt egyetemes tartalmakig eljutni, a legnagyobbak színvonalán megszólalni. Balatoni versei, e kötet darabjai között is megtaláljuk e kis remekműveket.

Garai balatoni lírájában egyaránt találunk táj- és zsánerképeket, költői portrékat és gondolati verseket is, filozofikus tartalmak megjelenítését a Balaton kapcsán, a tó és a táj megidézésének segítségével.

Tájkép:

*Lila fátyol a kék hegyek fölött.
Mint húrja messzi csodás cimbalomnak,
a jégpáncél zeng – pedig nem is olvad –,
s a holdfényben ereszkedik a köd.*

(Téli est a Balatonnál)

Garai tájfestése nem egyszerűen a természeti táj megjelenítése, nála legjobb verseiben megjelennek a lelki tájak is.

*Lucskos a hó, még talp alatt cuppog,
s minden oly álmos, kihalt sivár.
A tó fölött halotti tort ül
egy-két köröző dankasirály.*

*Tudom: mindez a múlté, hiába –
mormolom itt a régi nyomon:
S a józan észnek szavát fogadva
kinyújtott kezem visszavonom.*

(A téli mólón)

Zsánerkép:

*Itt sláger slágerbe fogódzik s görget,
mint lavina, hogy zuhanj végre az
önfeledésbe: kapcsolódj ki s érezd
magad itt jól idődnék lejártáig.
(...)*

*Szertelen lurkók sikongnak időnkint,
vacsoraillat terjeng a sövénynél –
átöltöznek az üdülőleányok
s csoportban mennek szórakozni.
A Motel előtt kövér buszok állnak,
a felszolgálók öltik már kabátjuk –
motorzúgás és zene összeolvad
e betonparton a szelíd szemlélő
fülében, aki angyali nyugalmú
horgászokat lát – az alkonyi fényben
percnyi létük zsibvásárán örvendő
szúnyograjoknak szárnyavillanását,
s az üres telkek buja dzsungelét – –*
(Zsivajos üdülő)

Portré:

*Bronzhajú, izomtestű lányok
heverésztek a parti fövényen.
A napolaj a bőrükön szikrázott,
és hízott rajtuk karvaly férfiszem.
Ó keblek, combok, ívelt ajkak –
gyönyörrel bújtó amforák:
bár visszatérne az a régi,
víg dionüzoszi világ!*
(Fiatalok)

E néhány idézetből is látható, Garai ezeknél az – akár banálisnak mondható – témáknál is képes eljutni valami egyetemesebb, általános érvényű gondolat megfogalmazásáig a minden ízében megélt érzékletes élményből kiindulva, azt meghaladva, szellemi síkra transzponálva.

S legszebb balatoni verseiben a tó már csak természetesen a háttérben ott lévő, a gondolatsort megindító, inspiráló állandó toposz, amely segítségül szolgál saját sorsának, léhelyzetének plasztikus megfogalmazásához, súlyos filozofikus dilemmák, kérdések lírába öntéséhez.

Garai István harminc évet töltött a Balaton mellett, Siófokon. A véletlen és kényszerek is hozták, hogy életútja felén pont itt tudott megállapodni, és talált otthonra élete további harminc esztendejére. Balatoni kalendáriuma, a *Pannónia ékkövénel* siófoki tartózkodása félidejében jelent meg. De a táj, a Balaton továbbra is ihletője maradt. Már Budapesten élve, 1992-ben adta ki második balatoni vers-

gyűjteményét *Májusi dal Anakreonnal. Balatoni versek* címen. Bár élete végén elkerült a Balatonról, és negyedszázadot a tótól távol élt még, a megszeretett, csodás táj sohasem engedte el, halálig tartó kapaszkodó, élményvilág maradt számára.

Garai szép soraival zárjuk a rá emlékező írásunkat.

*Itt emeltem fel fejemet újra,
önérzetem itt teljesült ki –
és nincs okom provinciákba,
barbárok közé menekülni.*

(Még egy szerelmes epilógus)

Irodalom

Bartusz-Dobosi László 1996. Újkori pokoljárás és temetetlen álmok (Garai Istvánnal). *Balatoni Kagylók*, I. évf. 1. sz. 17–21.

Bartusz-Dobosi László 2009/a Siófok költője (Garai István Petrarca-díjas költő halálára). *Somogy*, XXXVII. évf. 1. sz. 77–78.

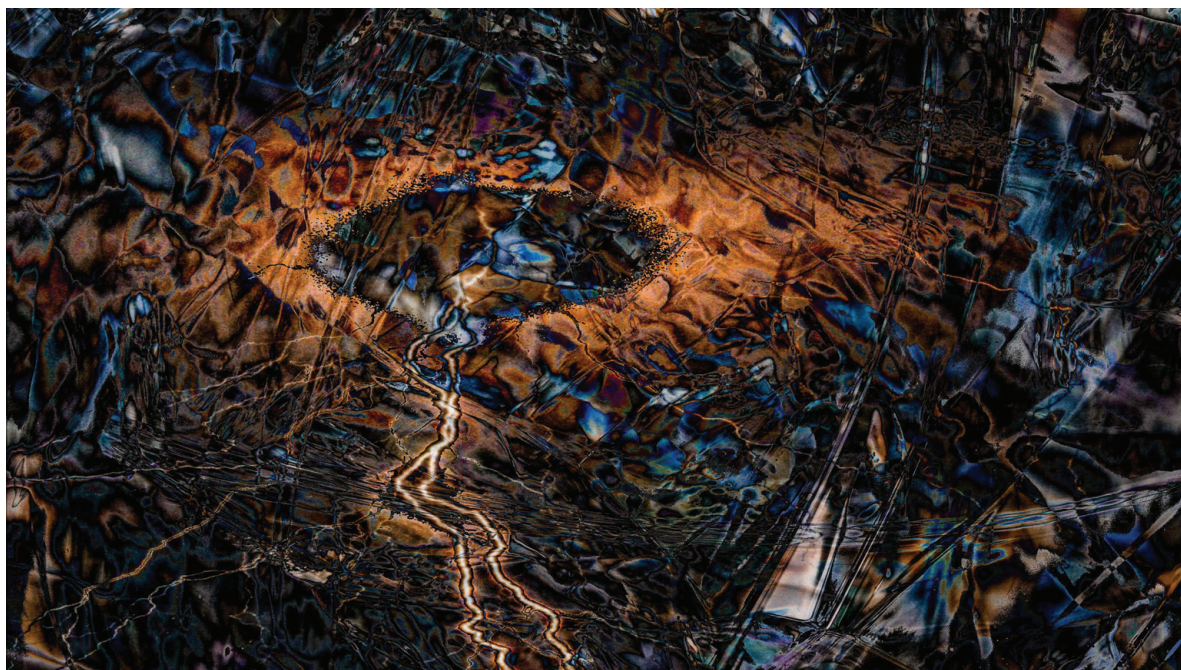
Bartusz-Dobosi László 2009/b A „Mesekirály” elment. Garai István Petrarca-díjas költő békéscsabai éveinek emlékére. *Bárka online*. A folyóirat internetes magazinja. <http://www.barkaonline.hu/kritika/1058-a-qmesekiralyq-elment>

F. Almási Éva (szerk.) 1998–2000. *Kortárs magyar írók 1945–1997. Bibliográfia*. Budapest, Enciklopédia Kiadó. mek.niif.hu/00000/00019/html/gl.htm

Sági Károly – Zákonyi Ferenc 1989. *Balaton*. Budapest, Panoráma.

Velké Ludince – Szlovákiai Magyar Írók Társasága.

www.szmit.sk/modules.php?name=Lexicon&op

Kecskés Péter: Putrefactio 5 (2019)